

114584

180

JON SKEIE

FORHANDLINGENE
MED TYSKERNE 1940

X 23

0-03

OLAF NORLI - OSLO
1945

Kr. 1,80

FORHANDLINGENE
MED TYSKERNE 1940

OLAF NORLI – OSLO
1945

I. Etterat det tyske angrep på Norge allerede hadde vart i flere timer, kom den tyske minister i Oslo, dr. Bräuer, kl. 5 om morgenen den 9. april til utenriksdepartementet og leverte utenriksminister Koht et skrift (memorandum) som angav invasjonens grunn og formål og de krav den tyske regjering rettet til Norge. Den hadde, heter det i skriftet, beviser for at England og Frankrike ville føre krigen over på de nordiske staters område, bl. a. ved å besette Narvik og andre viktige punkter i Norge. Den mente at Norge ikke ville gjøre noe forsøk på å hindre dette, og at vi iallfall ikke hadde midler til å hindre den engelsk-franske plan. Den tyske regjering ville ikke rolig se på at planen ble satt i verk. Men de tyske tropper kommer ikke med fiendtlig sinnelag på norsk grunn. Den tyske krigsmakt har ikke til hensikt å bruke de besatte områder i Norge som operasjonsbasis i kampen mot England, så lenge den ikke blir tvunget til det ved aksjoner fra England og Frankrike. Den er overbevisst om at den ved sin okkupasjon også varetar Norges interesser. Den vil hindre at Norge blir skueplass for kanskje de frykteligste kamphandlinger. Den venter derfor at den norske regjering og det norske folk vil motta okkupasjonen med forståelse og ikke gjøre noen motstand. Enhver norsk motstand vil bli brutt,

og bare føre til nytteløs blodsutgytelse. Av de krav som var oppstilt i det tyske skrift, skal jeg nevne: 1. Regjeringen skal sende ut et opprop til folk og hær om å unnlate all motstand. 2. Den skal pålegge hæren å oppta forbindelse med de innrykkende tyske tropper og gjøre de nødvendige avtaler om lojalt samarbeid med de tyske befalshavere. 3. Tyskerne skal få overdratt i uskadd stand de militære innretninger og anlegg som de trenger for å sikre Norge mot England og Frankrike, særlig kystfestningene. 4. De skal få nøyaktige fortegninger over minesperringer som måtte være utlagt.¹⁾ 5. Fra den første okkupasjonsdags aften (9. april) skal der være fullstendig mørklegning av norsk område. 6. Driften av samferdsels- og etterretningsmidler skal bli holdt oppe og beskyttet. Jernbanene og kystskipene skal stilles til rådighet for de tyske tropper i det omfang de trenger det. Krigs- og handelsskip og fly må ikke gå til andre utenlandshavner enn dem tyskerne gir anvisning på. 8. De norske losere og fyrvoktere skal rette seg etter tyske myndigheter. 9. Værvarslingen skal bli opprettholdt og stilt til rådighet for den tyske krigsmakt; offentlige værvarsler skal slutte. 10. All etterretnings- og postsamferdsel over havet til utlandet (også Amerika) skal sperres. 11. Alle kringkastingsstasjoner skal stilles til rådighet for okkupasjonsmakten. 12. Utførsel av krigsmateriale fra Norge skal være forbudt.

Utenriksminister Koht rådførte seg med de andre medlemmer av regjeringen, som da var samlet i utenriksdepartementet. Resultatet ble en avvisning av de tyske krav. Stortinget, kongefamilien, regjeringen og

¹⁾ Der var som bekjent ikke utlagt noen norske miner da invasjonen fant sted. Men det var jo naturlig at tyskerne forutsatte at så var gjort.

de fleste departementsembetsmenn reiste som bekjent samme morgen til Hamar. Her fikk regjeringen ny henvendelse fra Bräuer om en ordning uten (fortsatt) kamp. I et møte som Stortinget og regjeringen begynte på Hamar og fortsatte i Elverum om ettermiddagen 9. april, ble det besluttet at man skulle oppta forhandlinger herom. Man gikk ut fra at om det kom til en avtale, ville statsmaktene kunne fortsette sine funksjoner på samme måte her som i Danmark, hvor ingen motstand var gjort. Tyskerne hadde på dette tidspunkt allerede satt seg fast i Oslo, Horten, Kristiansand, Stavanger, Bergen og Narvik; de hadde tatt våre magasiner og brutt våre viktigste telegraf- og telefonlinjer, så en ordnet mobilisering av vår (svake) hær for størstedelen var blitt umulig; og det meste av luftvåpenet og våre små gamle krigsskip var ødelagt. Stortinget oppnevnte Lykke, Mowinckel og Sundby til å føre forhandlingene sammen med utenrikismnisteren. Det var meningen at våre forhandlere skulle reise til Oslo. Natten til 10. april meddelte imidlertid Bräuer at han ønsket å komme til Elverum for å tale med Kongen. Og han hadde et møte med kongen 10. april. I den siste del av dette var Koht til stede. Etter møtet med Kongen hadde Bräuer en kort konferanse med Lykke, Mowinckel og Sundby. I samtalen med kongen erklærte den tyske minister at situasjonen nå var så forandret at hans regjering ikke lenger kunne nøye seg med de krav som var oppstilt i det memorandum han hadde levert om morgenen den 9. april. Den måtte nå forlange at der ble dannet en annen regjering i Norge, en regjering som den hadde tillit til, så der kunne bli et vennskapelig samarbeid mellom Norge og Tyskland. Han krevde at Quisling skulle danne en regjering sammen med de menn han

hadde nevnt som sine statsråder,²⁾ muligens dog supplert med noen få andre personer. Kongen svarte i samråd med utenriksministeren at han ikke kunne utnevne noen regjering som ikke hadde tillit i det norske folk; og ved flere³⁾ valg var det fullstendig klargjort at Quisling ikke hadde noen tillit i folket. En Quisling-regjering ville bare bli en ny regjering Kuusinen. Koht opplyste at Nygaardsvold (den 9. april) hadde erklært seg villig til å gå av; og han spurte Bräuer om den tyske regjering ikke kunne tenke seg at der av andre personer enn Quisling og de ministre han hadde utsett, kunne bli dannet en regjering som kunne samarbeide med Tyskland. Bräuer svarte: Føreren har bestemt at Quisling skal være regjeringssjef. Men han (Bräuer) mente at man måtte kunne drøfte spørsmålet om hvilke menn skulle sitte i regjeringen sammen med Quisling. Kongen sa da til slutt at han skulle forelegge saken for sin lovlige regjering; han måtte vente med å gi et endelig svar inntil dette var gjort. Bräuer fremhevet at det hastet med å få en avgjørelse. Det ble avtalt at han på tilbakereisen fra Elverum skulle telefonere til Koht fra Eidsvoll. I mellomtiden hadde Kongen drøftet saken i regjeringen. Det svar Koht gav Bräuer, gikk ut på at Kongen ikke kunne utnevne en regjering med Quisling som sjef. Bräuer spurte da: Betyr det at den norske motstand vil bli fortsatt? Hertil svarte Koht: Ja, så langt som mulig. Samme kveld vedtok regjeringen et opprop (som ble sendt ut den 11. april) og gikk i gang med å organisere den militære motstand. Oberst Ruge ble utnevnt til kommanderende general.

²⁾ Quisling kunngjorde 9. april at han hadde overtatt regjeringsmakten.

³⁾ Der var holdt to valg, nemlig i 1933 og 1936, etterat Quisling hadde dannet sitt parti.

Senere søkte Bräuer gjennom høyesterettsjustitiarius Berg atter å komme i forbindelse med Kongen. Der var gjort henvendelse til Berg i samme retning bl. a. fra næringsorganisasjoner i Oslo. Tyskerne var nå villige til å oppgi Quisling. Stortingsforhandlingene var imidlertid 10. april blitt utsatt på ubestemt tid, de fleste representanter var nå på vei hjem, og Kongen, kronprinsen og regjeringen hadde forlatt Elverum og måtte flytte fra sted til sted, da de ble forfulgt av tyske fly. Berg kom derfor ikke i forbindelse med regjeringen.

II. Mandag 15. april oppnevnte Høyesterett i forståelse med Bräuer et «administrasjonsråd», som skulle ha den utøvende sivile norske myndighet på de områder som var besatt av tyskerne. Etter krav særlig fra en av dommerne ble det bestemt at rådet ikke skulle ha noen kompetanse i utenriksspørsmål. Rådet betod av fylkesmann Christensen (formann), direktør Jahn, professor Seip, professor Bache-Wiig, sorenskriver Harbek, statsfysikus Diesen og dosent Mork. Quisling skulle oppgi stillingen som statsminister. Til gjengjeld skulle han få det verv å avvæpne de spredte norske tropper som ennå fantes på det okkuperte område. Berg holdt samme dag følgende radio-tale: «Etterat regjeringen Nygaardsvold hadde forlatt Oslo, var det i landets hovedstad ikke lenger noen representant for den utøvende makt. I denne for land og folk skjebnesvangre tid har hr. Quisling stilt seg til disposisjon i den hensikt å bidra sitt til å unngå blodsutgytelse i de okkuperte distrikter og til at ro og orden skulle overholdes. Ved nå å tre tilbake har han på nytt vist sin ansvarsfølelse og sitt fedrelands-sinn. Jeg takker derfor herr Quisling for hans erklæring, ved hvilken den av Høyesterett etablerte ordning er blitt gjort mulig.»

Det var antagelig et ledd i den forståelse som således var kommet i stand mellom tyskerne og representative menn i Oslo, at biskop Berggrav søkte å stanse den motstand som ble gjort av uorganiserte nordmenn. Han reiste i dette øyemed til Krokskogen, og etter sin hjemkomst holdt han tirsdag 16. april om ettermiddagen en radiotale, hvori han bl. a. sa: «Under en reise som jeg i går gjorde oppover landet for å se til sivilbefolkningen og bistå med oppklaring av unødige misforståelser, slo det meg at enkelte ikke er klar over noen vesentlig ting. De tror at det å skyte på en soldat er fri sak for alle og enhver, ja, kanskje noen mener det er plikt. De vet ikke at i krig er det meget bestemte regler og avtaler og at bare krigere kan føre krig. Sivilbefolkningen må avholde seg fra enhver innblanding. Hvis noen fra sitt vindu ser en tropp marsjere forbi, og så løsner et skudd mot den, så har han ikke bare brutt krigens lov, men han har utfordret til den verste gjengjeldelse mot uskyldige som tenkes kan. Et slikt skudd har i krigene ofte kostet 100 uskyldige mennesker livet. Sivile som voldelig blander seg inn i krigen ved sabotasje eller annet, gjør den største forbrytelse mot sine egne landsmenn. La oss vise disiplin.»

Det andre jeg så på min tur, var at sivile folk i redsel prøvde å gjemme seg bort; selvsagt skal sivile i krigs-sonen ikke utsette seg for fare. De skal søke beskyttelse. Men der hvor operasjonene er over eller der hvor alt går fredelig for seg, skal de sivile oppføre seg normalt. Er vi okkupert, så tar vi konsekvensene. Vi er og blir nordmenn. Ingen får oss fra det. Men nettopp fordi vi er nordmenn, er vi mennesker med disiplin og av verdig holdning. Ingen smisking eller kryping, heller ingen dum kjekking. Bad Loosers har vi ikke bruk for å være; sivile

menn som prøver å gjemme seg bort, vekker straks mistanke. De utsetter seg derfor for å bli tatt til fange. Vær åpne og ærlige, vær faste både i samvittighet og opptreden.

La meg nevne et lite eksempel fra i går. I et hus hvor jeg var inne, sa de at de hadde en haglbøsse. Hva burde de gjøre med den? Burde de ikke grave den ned i høyet eller i snøen om tyskerne skulle komme innom? Jeg sa nei. Dere skal la haglbørsa henge akkurat der ved døra hvor den har sin vanlige plass. Graver dere den ned og den blir funnet, så kan dere være ferdige, dere og flere til. Åpent er det derimot all right. Det er ikke ulovlig å ha en haglbørse. Da jeg i natt kom tilbake til Oslo, spurte jeg meg for om mitt råd var rett. Fra høyeste militære hold fikk jeg beskjed om at så var tilfelle. «Folk som har gjemt noe, blir redde og gjør seg mistenkt. Folk som er åpne, har intet å frykte,» ble det sagt.

Men sivile må aldri bære våpen. Etter krigsloven er de da franktirører og blir skutt. Alle krigshandlinger er forbeholdt uniformerte og organiserte tropper.

Legg merke til begge disse ting. Riksadvokaten opplyste om dem i avisene forleden ved å vise til Haagerkonvensjonen. Uniformerte og organiserte soldater er det som er under krigens lovs beskyttelse om de blir tatt til fange eller overgir seg.

Jeg har nettopp talt med Høyesteretts justitiarius om disse forhold. Vi var enige om at det burde bli gjort oppmerksom på dem i radio, fordi vi ser det som vår plikt å redde menneskeliv.

Mine erfaringer gjør det også nødvendig å si et ord om panikkartet angst. Jeg forstår at den kan komme. Men den er alltid bare til skade. Gjør hva dere kan for å beskytte hverandre mot den. Vettløs adferd er i

krigstid uberegnelig risikabel. For meg står to ting i forgrunnen som er til hjelp her: En god samvittighetspakt med Gud, og så gjøre sin plikt hver stund og hver dag. Arbeid og hjelp hverandre.

Vær heller ikke vettløs mistenksom. Det er både dumt og skadelig, det er uverdigg, unasjonalt, ukristelig.

Dette er det nødvendig å si. Men derimot er det ganske unødvendig å be dere være gode og hjelpsomme mot hverandre. Har dere ikke alt merket hvordan vi har funnet hverandre, er blitt ett, hvordan vi så selvfølgelig er gode og samfølede overfor hverandre. Så meget godhet var det vel aldri i Norge. Mange har også meget av ridderlighet å fortelle om tyskerne. Til den fulle sannhet hører også dette.»

Den folkerettslære som bispen forkynte med henvisning til de to juridiske autoriteter, stemmer imidlertid ikke med Haag-konvensjonens reglement om landkrigens lover og sedvaner. Det heter ganske visst i artikkel 1: «Krigens love, rettigheter og pligter finder ikke alene anvendelse paa arméen, men ogsaa paa militser og korpser av frivillige som opfylder følgende betingelser: 1. at de har over sig en person som er ansvarlig for sine underordnede; 2. at de har et fast kjendetegn, som kan gjenkjendes paa avstand; 3. at de bærer sine vaaben aapent, og 4. at de i sine operationer retter sig efter krigens love og sedvaner.» Men i artikkel 2 bestemmer reglementet videre: «Befolkningen paa et ikke okkupert landomraade, som, naar fienden nærmer sig, av egen drift griper til vaaben for at bekjempe de indrykkende tropper, uten at ha hat tid til at organisere sig overensstemmende med første artikkel, skal betragtes som krigførende, hvis den bærer sine vaaben aapent og hvis den overholder krigens love og sedvaner.» De sivile som

Berggrav hadde talt til på sin reise, kjempet på et område som ennå ikke var okkupert. Og advarselen i hans radiotale var generell; den gjaldt hele landet. At betingelsene for siviles forsvarsrett etter art. 2 var til stede, kunne der ikke være noen tvil om; det tyske overfall var jo kommet så plutselig at ikke engang noen del av hæren var mobilisert den 9. april. Og ved besettelsen av magasinene og avbrytelsen av telegraf- og telefonledninger var der på de fleste steder heller ikke i de følgende dager blitt anledning til en ordnet mobilisering overensstemmende med forskriftene i den siterte artikkel 1. — Bispen introduserer, som vi har sett, videre den lære at den sivile som har løst et skudd til landets forsvar, derved «har utfordret til den verste gjengjeldelse mot uskyldige som tenkes kan». Også denne lære er i åpenbar strid med folkeretten. Selv om en mann skyter en fiendtlig soldat på et okkupert område, har fienden ikke rett til å hevne seg ved straff mot uskyldige. Haag-konvensjonens reglement bestemmer i art. 50 i avdeling III om fiendens myndighet på et okkupert område: «Ingen fælles-straf — pengestraf eller anden straf — kan ilægges befolkningen paa grund av enkeltpersoners handlinger, naar befolkningen ikke derfor kan betragtes som solidarisk ansvarlig.» — Men tyskerne hadde nok interesse av at begge disse vranglærer ble forkynt — og det av en biskop i den norske kirke.

Til befolkningen i Oslo og omegn var der mandag morgen 15. april (altså samme dag som administrasjonsrådet ble dannet) gjennom avisene rettet følgende meddelelse og oppfordring: «Den tyske øverstkommanderende har på det alvorligste advart mot enhver sabotasje og ødeleggelseshandling fra befolkningens side. Ikke desto mindre er der natt til søndag inntruffet et nytt alvorlig

tilfelle. Vi undertegnede representanter for byens og omegnens borgere, for offentlige myndigheter, for arbeidslivet, for industri, bank, forsikring og handel, håndverk og sjøfart, for Universitetet, kunst- og kulturlivet, for idrett og sport, går sammen om å rette den mest inntrængende appell til alle befolkningslag om uansett sympatier og stemninger å avholde seg fra enhver videre sabotasje- eller ødeleggelseshandling av hva art nevnes kan. Slike handlinger vil — uten å gagne fedrelandets sak — kunne utsette befolkningen for de alvorligste farer. Enhver må nå forstå at vi lever i en hærtatt by, hvor krigens lover gjelder. Ro, orden og disiplin er under disse forhold en bydende nødvendighet og enhver ubetingede plikt.» Av de mange underskrivere kan nevnes: professor Klaus Hansen, forhenværende statsråd Arnold Holmboe, direktør Egil Offenbergh, disponent Stranger og Elias Volan (formann i Arbeidernes faglige landsorganisasjon). Denne proklamasjon gjaldt som nevnt bare «Oslo og omegn». Oslo ble med rette kalt en hærtatt by (det var den allerede natten til 9. april). Og meningen var antagelig at der også ved betegnelsen «omegn» bare ble siktet til de områder som virkelig var okkupert, dvs. faktisk under fiendens makt (jfr. reglementets art. 42). «På et sådant område har fienden rett til å ta de forholdsregler som er nødvendig for å sikre den offentlige orden» (art. 43); og han kan her også gripe inn mot ødeleggelser som er ham til skade (bl. a. av kommunikasjonsmidler). Den her siterte proklamasjon var før så vidt ikke i strid med folkeretten. At den iallfall var gjort i god mening fra alle (som ikke allerede den gang tilhørte Nasjonal Samling), har ingen betvilt. Om den var et klokt skritt fra et forsvarssynspunkt, er et annet spørsmål. Den gang kunne en gjennomført sabotasje også på okkupert område

muligens ha sinket noe fiendens videre framtrengen. At Berggravs generelle oppfordring til å oppgi kamp og sabotasje var objektivt landsskadelig, kan der vel ikke være noen tvil om, dersom man ikke vil fordømme som landsskadelig den forsvarskamp vår hær på denne tid førte.

I sin beslutning om å oppnevne et administrasjonsråd uttalte Høyesterett forventning om at Kongen ville billige at retten «under de forhåndenværende ekstraordinære forhold har grepet til den nødutvei». Og i et brev som justitiarius Berg sendte Kongen den 16. april (gjennom telefon til minister Wollebæk i Stockholm), sa han ifølge en gjengivelse derav i «Romsdals Budstikke» for 23. s. m. bl. a.: «Fra min tale i går med den tyske minister skal jeg referere: Hans standpunkt er: Han har tilbudt den norske regjering forhandling, men tilbudet er avslått. Han kan ikke ta noe nytt initiativ. Initiativet må nå komme fra norsk side.» «Under hånden er det til meg fra privat hold kommet anmodning om å henstille til Deres Majestet om at Kronprinsen gjennom radio kunne rette noen ord til folket i de hærsette områder om å forholde seg besindig og rolig og avholde seg fra sabotasje og ødeleggelseshandlinger. Herom er det fra framstående hold i Oslo rettet offentlig oppfordring. Jeg tror det er riktig og nødvendig at folket i de distrikter som tyskerne har hærset, får en ny slik oppfordring i de former og på den måte som Deres Majestet måtte finne mest høvelig.»

I et statsråd som ble holdt 18. april, ble der vedtatt et svar som Kongen skulle gi Berg. Det heter heri bl. a.: «Jeg går ut fra at alle norske borgere i de hærsette områder framleis regner seg som borgere av den norske stat, og altså hører til min og den norske regjerings myndighet. Men den myndighet som administrasjonsrådet utfører,

er i vesentlige ting avhengig av fremmed makt, og blir ikke utøvet på mine eller den norske regjerings vegne. Jeg må derfor forbeholde meg og den norske regjering all frihet overfor de avgjerder som rådet i denne tida måtte ta.» «Deres henstilling om at Kronprinsen skulle tale i kringkastinga til nordmenn i de hærsette områder, lar seg rent praktisk ikke gjennomføre, fordi kronprinsen ikke har adgang til kringkastingssenderne i disse områder. En er sjølsagt enig i at folkene i de områder som er besatt av tysk hærmakt, må oppføre seg besindig og ikke foreta seg noen rettsstridig handling, men ingen kan vente at hverken jeg eller regjeringa skal oppfordre til lydighet mot tysk myndighet.» Den innvending at en radiotale fra kronprinsen til nordmenn i de hærsette områder «rent praktisk» ikke lot seg gjennomføre, må vel, om den var alvorlig ment, ha sin forklaring deri at der i regjeringen ikke var noen som hadde kjennskap til hvorledes en kringkasting kan foregå. Dersom regjeringen hadde adgang til en sender på et ennå ikke okkupert område (og det hadde den), kunne jo Kronprinsen ha talt i denne. At de mottagerstasjoner som tyskerne hadde i sin makt, meget gjerne ville ha opptatt og sendt ut talen, kan der neppe være tvil om. Og på denne tid hadde jo radiolyttere også på de besatte områder ennå sine apparater, de kunne ha tatt talen direkte fra kronprinsens senderstasjon.

Den 18. april sendte Kongen også følgende offentlige proklamasjon: «Den regjering som major Quisling dannet etter den tyske okkupasjon, er trådt tilbake, og man kan med tilfredshet slå fast at forsøket på å danne en opprørsregjering mot den bestående regjering, ikke har ført fram. Norge har bare én regjering, den regjering som er utnevnt av Kongen og som har Stortingets tillit.

Dannelsen av et administrasjonsråd i Oslo, et råd som har til formål å lede administrasjonen i de områder som er besatt av tyskerne, forklares av den situasjon som er skapt ved den brutale makt og som har krenket Norges lovlige rettigheter. Rådet representerer ikke på noen måte folkets vilje, og har ikke noe lovlige grunnlag. Ordningen gir imidlertid større eller mindre adgang til å sikre befolkningens rettigheter så lenge fienden har disse deler av kongeriket i sin besittelse. Administrasjonen vil imidlertid bli gjenopptatt av Hans Majestet's regjering etter hvert som regjeringen igjen effektivt får makten i disse distrikter. Alle norske borgere må være overbevisst om at kongen og regjeringen vil sette all sin energi inn på å jage angriperne ut av landet, og så snart som mulig gjenopprette et fritt og uavhengig Norge. Det er alle nordmenns plikt å hjelpe til med dette hvis de fortsatt vil være nordmenn. Med felles anstrengelser skal vi vinne igjen landets frihet.»

Den 7. juni 1940 besluttet regjeringen å oppgi den håpløse forsvarskamp og å reise til England ombord på et engelsk krigsskip. Før avreisen ble der sendt en kunnngjøring herom undertegnet av Kongen og statsministeren. I denne heter det bl. a.:

«De allierte regjeringer som var i krig med Tyskland, — den britiske, franske og polske — kom høysinnet Norge til hjelp med mannskap og med våpen, og inntil nå har det vært mulig å bevare en del av landet for dets lovlige nasjonale regjering. — Men krigens harde nødvendighet har tvunget de allierte regjeringer til å samle all sin styrke til kampen på andre fronter, og de har full bruk for alle sine folk og alt sitt materiell på disse frontene. Under disse vilkår er det umulig å holde kampen oppe her i landet mot en overmakt som den tyske. Vår forsvars-

styrke som har kjempet med mot og taperhet i to måneder, mangler det nødvendige krigsmateriell, særlig ammunisjon og kampfly, og kan ikke lenger få det. Fortsatt kamp ville bare føre til fullstendig ødelegging for de landsdeler som enda er frie. For tyskerne sparer i sin krigsførsel liksom lite de fredeligste byer som de militære motstandskrefter. Forsvarets overkommando har derfor rådd Kongen og regjeringen til foreløpig å oppgi kampen innenlands. Og Kongen og regjeringen føler det som sin plikt å følge dette råd. De flytter derfor nå ut av landet. Men de oppgir derfor ikke kampen for å gjenvinne Norges selvstendighet. Tvert imot — de vil holde fram med den utenfor landets grenser. De har det faste håp, at de tyske overfallsmenn snart skal bli tvunget til å gi fra seg sitt bytte, og at det norske folket sammen med andre folk som nå lider under den tyske underkuing, atter skal få sin rett og frihet. Norges Konge og Norges regjering vil i denne kampens tid være de frie talsmenn for det norske folkets nasjonale krav. De vil så langt som gjørlig opprettholde det norske rikets selvstendige liv, således at ingen av de rettigheter som tilkommer en fri stat, skal bli forspilt. Det vil være deres oppgave å verne om landets og folkets politiske rettsgrunnlag, så vårt fedreland i seierens stund med myndighet kan tre fram å hevde sin nasjonale frihet.»

III. Den 13. juni fikk Administrasjonsrådet et ultimatum fra tyskerne, representert ved Regierungsrat dr. Dellbrügge. Administrasjonsrådet skulle oppløses, da det var underordnet kongen og regjeringen. Tyskerne krevde: at Stortinget skulle innkalles, at det bl. a. skulle avsette regjeringen Nygaardsvold og kongehuset, velge en ny regjering og erklære ugyldige mandatene for de stortingsmenn som da var i utlandet. På den annen side

skulle den tyske regjering trekke Reichskommissar tilbake og i stedet utnevne en overordentlig befullmektiget i staten kongeriket Norge; det tyske flagg skulle fires, og det norske flagg heises foran stortingsbygningen som ytre tegn på at Stortinget hadde overtatt sine forfatningsmessige oppgaver. Dellbrügge krevde svar innen 17. juni kl. 20; fristen ble senere forlenget til kl. 24.

Til å drøfte dette ultimatum sammenkalte administrasjonsrådet samme dag en forsamling som skulle bestå av rådets egne medlemmer, Stortingets presidentskap, høyesterettsjustitiarius Berg, biskop Berggrav, representanter for Arbeidernes faglige landsorganisasjon og de fire store politiske partier (Arbeiderpartiet, Høyre, Venstre og Bondepartiet). Henvendelsen ble først behandlet i møte 13. og 14. juni. Der var forskjellige oppfatninger av stillingen. Den 14. juni ble Berg, Magnus Nilssen og Harbek valt til å utarbeide et norsk forhandlingsgrunnlag. Og samme dag ble som grunnlag vedtatt: «Kongen og hans råd oppholder seg utenfor Norge og er derfor avskåret fra å kunne utøve de funksjoner som forfatningen har pålagt kongemakten. Da det er påkrevd å ha en styremakt innen landet, finner Stortingets presidentskap, at det er dets alvorlige plikt overfor land og folk å rette en anmodning til høyesterett om å oppnevne et riksråd. Stortinget vil snarest mulig møte for å få seg forelagt til godkjenning det skritt som presidentskapet har tatt, og for å treffe bestemmelse om riksrådets fullmakt under sin forvaltning av landet.»

I møte 15. juni ble der oppnevnt en forhandlingskomité som bestod av justitiarius Berg, biskop Berggrav og sorenskriver Harbek. Den hadde følgende skriftlige mandat: «På vegne av administrasjonsrådet og de tilstedeværende medlemmer av Stortingets presidentskap

og etter samråd med representanter for de fire store politiske partier anmodes høyesterettsjustitiarius Berg, biskop Berggrav og sorenskriver Harbek om å forhandle under den forutsetning at kongen og regjeringen ikke avsettes.»

Samme dag kl. 20.30 hadde komitéen møte med de tyske forhandlere Dellbrügge og Schmidt. Den framsatte ikke noe skriftlig forslag. Justitiarius Berg uttalte at den ordning som var istandbrakt ved administrasjonsrådets opprettelse, heller ikke fra norsk synspunkt lenger var tilfredsstillende. Han antydte at Høyesterett i stedet etter anmodning fra Stortingets presidentskap kunne oppnevne et riksråd på 11—12 medlemmer som representerte de forskjellige landsdeler og næringer, og at Stortinget deretter snarest mulig ble sammenkalt til møte for å godkjenne nyordningen og gi riksrådet den nødvendige fullmakt bl. a. til å gi lover og vedta skattebeslutninger. Dellbrügge anså ikke dette forslag uakseptabelt. Men han fremhevet at avsettelsen av kongen og regjeringen var det vesentlige. Etter andre forhandlinger han samme dag hadde hatt bl. a. med representanter for handel og industri, var det for ham ganske uforståelig, sa han, at de oppnevnte forhandlere ikke ville ta avstand fra regjeringen Nygaardsvold. Berggrav stilte spørsmål om hvorfor tyskerne allerede før fredsslutningen ville framtvinge en forandring i kongens stilling. Dellbrüggens svar herpå kan sammenfattes således: Dersom man her i landet fremdeles anerkjenner kongen som den lovlige regent, godkjenner man også den fornyede krigserklæring som kongen og regjeringen utstedte før avreisen fra landet. Den tyske regjering må ta konsekvensene derav, bl. a. ved å internere og sende til Tyskland alle vernepliktige nordmenn. Og Norge kan under den nevnte

forutsetning i det hele ikke få noen fredsslutning, da der ingen norsk myndighet er som den tyske regjering kan og vil forhandle med. Berggrav spurte videre hvilken betydning det ville ha at Reichskommissar blir tilbakekalt ifall der ble oppnådd en ordning. Dellbrügge svarte hertil, at den altomfattende myndighet som var tillagt Reichskommissar, ville bli avløst av en vesentlig mildere styreform, noe i likhet med ordningen i Danmark. Han fremhevet et dersom man nå ikke kom til en forståelse, ville tyskerne oppfatte motstanden som utslag av et fiendtlig sinnelag, og det ville få konsekvenser av meget ubehagelig art. De norske forhandlere erklærte at de ville forelegge saken for administrasjonsrådet og Stortingets presidentskap. Det ble avtalt at man skulle ha nytt forhandlingsmøte neste dag (16. juni) kl. 20.30.

Om morgenen den 16. juni gav de norske forhandlere beretning i et møte med administrasjonsrådet og de politiske ledere (et plenumsmøte). Av presidentskapet var Magnus Nilssen, Thorvik og Neri Valen til stede. Justitiarius Berg mente at det var umulig å oppnå en ordning på det forhandlingsgrunnlag man tidligere hadde vedtatt. Ingen tilrådet å avbryte forhandlingene. Men der var enighet om at man ikke kunne gå med på tyskernes krav angående kongehuset. Flere foreslo at presidentskapet burde føre de videre forhandlinger. Magnus Nilssen mente at de heller burde føres av administrasjonsrådet, som hadde mottatt henvendelsen fra Dellbrügge. Christensen gjorde imidlertid gjeldende at de lå utenfor rådets oppgave. Justitiarius rettet en alvorlig henstilling til presidentskapet om å overta forhandlingene. Og resultatet ble at de tilstedeværende presidenter påtok seg vervet. Forat alle partier skulle være representert i forhandlingene, ble presidentskapet supplert med Lykke.

Trædal møtte midlertidig disse dager istedenfor Moseid.

Etter Magnus Nilssens ønske ble dessuten Berggrav med. Ved møtets slutning uttalte Christensen: «Her er ingen uenighet; vi er alle enige om at Norges konstitusjon ikke må brytes. Det vi vil prøve, er om noe kan oppnåes uten at dette skjer.» Sammen med Christensen og Harbek utarbeidet forhandlerne forslag i form av en skrivelse fra presidentskapet til Reichskommissar. Etter en del diskusjon ble dette forslag vedtatt. Det hadde følgende innhold:

- «1. Da regjeringen ved å forlate landet er satt ut av stand til å administrere riket, og da kongen under de rådende forhold er avskåret fra å utøve de funksjoner som forfatningen har pålagt kongemakten, finner Stortinget det å være sin plikt å oppnevne et riksråd som overtar disse funksjoner.
2. Stortinget bestemmer riksrådets fullmakt.
3. Riksrådet fordeler forretningene mellom sine medlemmer.
4. Stortingets presidentskap bemyndiges til — når Stortinget ikke er samlet — å foreta oppnevning av nye medlemmer av riksrådet, såfremt det finnes nødvendig.
5. Nyvalg til Stortinget utsettes til etter den alminnelige fredsslutning, idet riksrådet anordner valgene snarest mulig etter dette tidspunkt.»

I innledningen til forslaget ble det sagt: Det er «fra alle norske hold forutsetningen at det ikke tas opp nå spørsmål som ikke er aktuelle før fredsslutningen, men at man på den annen side tar den fulle konsekvens av at kongen og regjeringen har forlatt landet». Og skri-

velsen avsluttes så: «Idet man framlegger dette forslag og ber om at det medbringes til der Führer, går man ut fra at ordningen av det tyske organ for samarbeidet blir gjenstand for en tilsvarende endring. Vi uttrykker håpet om et saklig samarbeid til beste for begge folk.»

De norske forhandlere hadde møte med de tyske om aftenen 16. juni. Men tyskerne fastholdt kravet på avsettelse av regjeringen og kongehuset. Dellbrügge pointerte at det var tyskerne som hadde opptatt forhandlingene. Dersom det tyske forslag ikke nå ble vedtatt, ville der foreløpig bli innsatt tyske kommissarer i departementene. Og de ville senere bli avløst av en (norsk) regjering som nordmennene nødig ville ha. «Denne regjering vil vi understøtte med all vår makt, og gi den den fulle propagandafrihet.»

Den 17. juni om formiddagen ble der holdt rådslagning mellom forhandlerne og de politiske og administrative ledere. Det ble enstemmig vedtatt at man i forslaget til tyskerne skulle gjøre et tillegg om at Elverums-fullmakten til regjeringen ble opphevet. Ellers ble der ikke gjort noen forandring i forhandlernes mandat. Men man drøftet spørsmål om videre endringer. Enkelte var stemt for at man fikk oppgi regjeringen, men motsette seg avskjedigelse av kongehuset (således Getz, Lykke, Stray, Trædal og Utheim). Volan mente derimot at skulle regjeringen ofres, måtte også kongen gå, og man måtte finne en sådan ordning at man unngikk tysk administrasjon. «Dette gjelder større verdier enn kongehuset.» Christensen fremhevet at tysk administrasjon i departementer og fylker osv. ville medføre en forferdelig situasjon.

Med Dellbrügge hadde de norske forhandlere (Magnus Nilssen, Thorvik, Valen, Moseid, Lykke og Berggrav)

nytt møte om ettermiddagen 17. juni kl. 16. Dr. Brodersen fungerte som tolk. Forhandlerne leverte tilleggskrivelsen om Elverums-fullmakten. Dellbrügge begynte med den opplysning at Frankrike hadde kapitulert uten betingelser, og han sa at han ikke visste hvorledes der Führer nå ville stille seg til forhandlingene i Norge. Han la imidlertid fram et noe modifisert forslag sålydende:

«Da Kongen og hans regjering befinner seg utenfor Norge og derfor er forhindret fra å utføre de funksjoner som etter forfatningen er pålagt dem, har Stortingets presidentskap sett det som en alvorlig plikt mot land og folk å oppnevne et Riksråd.

Stortinget er derfor trådt sammen for å gi sitt samtykke til dette skritt og for å treffe nærmere vedtak om Riksrådets fullmakt når det gjelder landets forvaltning.

Derfor har Stortinget: 1. besluttet at den fullmakt som ble gitt regjeringen Nygaardsvold på møtet 9. april, til å gjøre alt som var påkrevd for landet, blir erklært uvirksom fra den dag da regjeringen sammen med Kongen forlot landet, 2. slått fast at regjeringen Nygaardsvold ikke lenger har Stortingets tillit og i samsvar med dette ikke lenger kan godtas som regjering, 3. vedtatt å be Kongen om i forståelse med den nåværende politiske og militære situasjon og for å sikre det norske folks uavhengighet å gi avkall for seg og sitt hus på sine forfatningsmessige funksjoner, 4. for å sikre ordnede regjeringsforhold innsettes et Riksråd som overtar regjeringens forretninger og Kongens forfatningsrettslige funksjoner. Riksrådet beholder inntil videre også Kongens forfatningsrettslige funksjoner hvis der ikke framkommer et svar på den under punkt 3 nevnte anmodning innen to uker etter dette møte, 5. slått fast at Norges konstitusjonelle statsform som kongerike skal

bli stående også i fremtiden, 6. vedtatt å overbringe denne proklamasjon til Kongen på den måte som finnes passende.»

Dellbrügge antydet at presidentskapet i en tilleggs-skrivelse kunne reise spørsmålet om at prins Haralds rett til tronen ble forbeholdt.

Like etter møtet med Dellbrügge holdt de norske forhandlere rådslagning. I denne var også justitarius Berg og enkelte av administrasjonsrådets medlemmer til stede. Sammenbruddet i Frankrike hadde naturligvis gjort et meget sterkt inntrykk. Det var en alminnelig oppfatning at vår egen stilling var blitt en annen. Berggrav foreslo et utkast som gav uttrykk for Norges villighet til fredsslutning. Stortinget skulle sammenkalles, annullere Elverums-fullmakten, avsette regjeringen, erklære at kongemakten var ute av funksjon, og at dens skjebne måtte avgjøres ved fredsslutningen. Stortinget skal oppnevne et norsk riksråd, som har fullmakt til fredsavslutning, og som midlertidig overtar kongemaktens funksjoner. Berggrav tilbød seg å gå til Dellbrügge for å få rede på om et slikt forslag ville bli akseptert. Deltagerne i møtet bifalt dette. Dellbrügge svarte at det på dette tidspunkt kunne være vanskelig å få fredsslutning, da England ville fortsette krigen også i Norge; men man kunne erklære at Norge var beredt til å slutte fred når Føreren ønsket det. Dellbrügge gav imidlertid ikke, av hensyn til en sådan mulighet, opp kravet på kongens tilbaketreden.

Senere om aftenen den 17. juni ble der holdt norsk plenumsmøte. Justitarius Berg var med også i dette. På grunnlag av diskusjonen her ble der satt opp et forslag som ble undertegnet av forhandlerne og parti-representantene og som var sålydende:

«Da Kongen og hans regjering befinner seg utenfor Norge og derfor er forhindret fra å utføre de funksjoner som etter forfatningen er pålagt dem, ser Stortingets presidentskap det som sin plikt mot landet og folket å oppnevne et Riksråd.

Stortinget innkalles straks for å gi sitt samtykke til dette skritt og for å treffe nærmere vedtak om Riksrådets fullmakt når det gjelder landets forvaltning.

Stortingets presidentskap vil forelegge for Stortinget forslag om å fatte sådant vedtak: 1. Den fullmakt som ble gitt regjeringen Nygaardsvold i møte 9. april, til å gjøre alt som var påkrevd for landet, erklæres uvirksom fra den dag da regjeringen sammen med Kongen forlot landet. 2. Regjeringen Nygaardsvold kan ikke lenger godkjennes som regjering. 3. Da Kongen er utenfor landets grenser, er han ute av stand til å utøve sin forfatningsrettslige funksjoner. Spørsmålet om Kongehusets stilling vil finne sin avgjørelse ved fredsslutningen. 4. Riksrådet overtar regjeringens forretninger og Kongens forfatningsrettslige funksjoner inntil videre, og gis for øvrig fullmakt til å treffe de beslutninger som er nødvendige for landets forvaltning når Stortinget ikke er samlet. 5. Norges konstitusjonelle statsform som kongerike etter grunnloven skal bli stående også for fremtiden. 6. Nyvalg til Stortinget utsettes til etter fredsslutningen, idet Riksrådet anordner valgene snarest mulig etter dette tidspunkt.»

Deretter hadde de norske forhandlere (presidentene og biskop Berggrav) sent om aftenen 17. juni et møte med Dellbrügge. Dr. Brodersen var også nå med som tolk. Berggrav førte ordet i dette møte på vegne av presidentskapet. Det norske forslag ble modifisert i enkelte punkter. Dellbrügge erklærte imidlertid at det

tyske krav i spørsmålet om kongehuset måtte oppfylles i en eller annen form. De norske forhandlere kunne ikke gå med på dette. Han viste dem da et underskrevet brev til administrasjonsrådet av det innhold at der skulle innsettes tyske kommissarer i departementene m. v., og sa at dette brev ville bli sendt såfremt der ikke ble enighet om en ordning. Han skulle dog forelegge saken for Terboven.

Straks etter møtet fikk Christensen gjennom advokat Hjort den meddelelse fra Dellbrügge at han anså forhandlingene brutt (fristen utløp som før nevnt 17. juni kl. 24), og at en kommissarordning ville bli innført neste dag. Dellbrügge hadde tilføyd at han ville bli å treffe i Grand kafé til et kvarter over midnatt. Etter samråd med en av forhandlerne og enkelte andre, som da var til stede i administrasjonsrådets kontor, søkte Christensen en konferanse med Dellbrügge. Den resulterte i at Christensen erklærte at han ville foreslå presidentskapet å rette en henvendelse til kongen, for å gi kongen anledning til å tre tilbake, om han så ønsket. Dellbrügge sa at han ville avvente resultatet av dette forslag.

Om morgenen den 18. juni ble stillingen drøftet i et plenumsmøte. I dette var dessuten advokat Kaare Schøning og direktør Heyerdahl til stede. Et mindretall frarådet henvendelsen. Ordføreren, Magnus Nilssen, erklærte at han ikke ville ta ansvaret for å sende den medmindre der var enighet herom. Der ble da ikke gjort noen fortsatt innvending.

Den 18. juni kl. 10.30 hadde presidentene møte med Dellbrügge og leverte ham det nevnte forslag. Nytt møte ble holdt kl. 12. I dette deltok også Christensen, direktør Heyerdahl og advokat Hjort. Etter krav fra Dellbrügge ble det tilføyd, at dersom kongen ikke innen

14 dager har imøtekommet henstillingen, vil presidentskapet søke utvirket stortingsvedtak om kongehusets tilbaketreden. Forhandlerne leverte et brev til det tyske folks fører, hvori det bl. a. heter at adgangen til i sin tid å tilby arveprins Harald den norske krone, ikke måtte være stengt.

Terboven reiste straks til Hitler med det norske forslag og brevet. Den 24. juni fikk de norske forhandlere den meddelelse fra Dellbrügge at Hitler hadde godtatt forslaget, men avslått anmodningen om prins Harald. Det ble samtidig meddelt at dersom ordningen ble gjennomført, ville Reichskommissar bli trukket tilbake og erstattet av en overordentlig befullmektiget; han skulle være en kontrollinstans og et mellomledd mellom den tyske Wehrmacht og de norske myndigheter. Ordningen i Danmark ble nevnt som et forbillede.

Etter nærmere forhandlinger med tyskerne om formen, ble henvendelsen den 27. juni sendt kongen som telegram over Stockholm til den norske legasjon i London. Den har sådan innledning:

«Etterat Oslo og de omliggende distrikter den 9. april og de følgende dager var blitt besatt av tyske tropper, og hr. Vidkun Quisling under regjeringens fravær hadde ansett seg berettiget til å danne regjering, fremstilte det seg for nordmenn av alle yrker og samfunnsklasser i det besatte område som nødvendig under okkupasjonen å få etablert en ordning som sikret befolkningen mot unødige lidelser. Av denne grunn ble administrasjonsrådet med de tyske okkupasjonsmyndigheters billigelse oppnevnt den 15. april for å lette den sivile forvaltning i de besatte områder. Det ble på forhånd gjort forsøk på å komme i forbindelse med Deres Majestet for å få godkjent denne ordning. Da det ikke lyktes, fant

Høyesterett å burde foreta oppnevning av rådet. Dette skritt bidrog til å skape ordnede forhold, og har gitt befolkningen den trygghet som har vært mulig under de herskende omstendigheter. Etterat hele landet var besatt av tyske tropper, og Kongen og regjeringen hadde forlatt landet, kom spørsmålet opp om å endre denne ordning. De medlemmer av Stortingets presidentskap som har kunnet komme til stede, har derfor sammen med representanter for de fire store politiske partier og Arbeidernes faglige landsorganisasjon vært samlet i Oslo siden 14. juni og hatt rådslagning delvis sammen med administrasjonsrådet.

På grunnlag av disse rådslagninger ble der truffet følgende ordning med de tyske myndigheter»:

— — — Her følger det foran gjengitte norske vedtak av 17. juni. Deretter heter det videre i henvendelsen:

«Som det vil forstås, er det en forutsetning for denne ordning at kongen gir avkall for seg og sitt hus på sine forfatningsrettslige funksjoner. Og av hensyn til folkets velferd og landets fremtid retter vi, så smertelig det enn føles i norske sinn, en inntrengende bønn til Deres Majestet om å etterkomme vår henstilling herom. I tillit til at Deres Majestet vil forstå vår handlemåte, ber vi om Deres Majestets beslutning senest den 12. juli.»

Kongens svar ble et avslag datert 3. juli. Av den utførlige begrunnelse skal jeg sitere siste avsnitt: «Det norske folks frihet og selvstendighet er for meg grunnlovens første bud, og jeg mener å følge dette bud og å vareta det norske folks interesser best ved å holde fast ved den stilling og den oppgave som et fritt folk gav meg i 1905.» Svaret er inntatt i sin helhet i stortingsdok. nr. 1 for 1945.

Den 17. juli sendte den ene av de norske forhandlere, Lykke, følgende brev til Dellbrügge:

«Tillat meg før min avreise til Trondheim å sende Dem en orientering over stillingen med hensyn til de beslutninger som Stortinget forutsettes å skulle fatte.

Etterat spørsmålet om kongehuset nå er kommet fram i diskusjonen ved delvis offentliggjørelse av presidentskapets henvendelse til Kongen og Kongens svar, blir det klarere for hver dag at dette volder en voldsom sorg og motvilje utover det hele land. Stemningen kan vokse til en slik styrke, at det ikke vil være mulig for oss å få Stortinget med på en beslutning i den form som nå foreligger. Det betraktes som en stor ydmykelse å skulle avsette en folkekjær konge, og man har vanskelig for å forstå at det er den rette måte å innlede et samarbeid mellom det tyske og det norske folk på.

Når jeg retter denne personlige henvendelse til Dem, er det for å be Dem ennå en gang å legge hele Deres innflytelse inn for å få endret denne post i Stortingets dagsorden, f. eks. til: «Kongens forfatningsrettslige funksjoner utføres av riksrådet, inntil kongehusets endelige stilling er avgjort ved fredsslutningen.»

Dette sier alt som i virkeligheten behøves, og har ikke den ydmykende karakter som posten nå har. Eller at man allerede på dette tidspunkt får tilsagn om at prins Harald blir Norges konge med Kronprinsen som regent.

Dette er skrevet ut fra ønske om å innlede på en for begge parter verdig og tilfredsstillende måte det samarbeid mellom den tyske og norske nasjon som er hensikten med våre forhandlinger.»

I møte 1. august besluttet presidentskapet at der i innstillingen til Stortinget skulle gjøres følgende til-

føyelse til punkt 3 i forslaget av 17. juni: «Med hjemmel i den konstitusjonelle nødrett vedtar Stortinget: Kong Haakon trer tilbake som Norges konge inntil kongehusets stilling er endelig avgjort ved fredsslutningen. I mellomtiden settes kongens forfatningsrettslige rettigheter ut av kraft.»

Fra slutningen av juni ble der forhandlet om riksrådets sammensetning og det hermed sammenhengende spørsmål om departementsordningen. Tyskerne krevde at Axel Stang, som var medlem av Nasjonal Samling, skulle være med i riksrådet og sjef for et idretts- og arbeidstjenestedepartement. Det så ut til at dette krav skulle medføre brudd. Der ble imidlertid gjort et kompromiss: Stang ble godkjent på den betingelse at tyskerne skulle gi Quisling en stilling i utlandet; men denne innrømmelse fra tysk side skulle foreløpig være hemmelig.

I et brev av 2. august til Dellbrügge bad presidentskapet, under henvisning til de tyske forhandleres erklæring, om bekreftelse på følgende forutsetninger:

1. Reichskommissar for de besatte områder kalles tilbake, og den sivile administrasjon under reichskommissariatet — herunder politiet — avvikles.
2. Riksrådet har den øverste sivile myndighet i landet.
3. Til å vareta det tyske rikets interesser oppnevnes en overordentlig befullmektiget for der Führer i staten kongeriket Norge.
4. Etterat Stortinget har holdt sitt møte, skal det tyske riktstjenesteflagg på stortingsbygningen fires, og det norske riksflegg heises opp som et ytre tegn på at Stortinget igjen har overtatt sine forfatningsrettslige oppgaver.

5. For ikke i overgangstiden, inntil krigen er slutt, å måtte stille landet under militær forvaltning og lovgivning, skal det tyske rikets befullmektigede være mellomledd mellom de militære myndigheter og det norske riksråd på den måte at de militære myndigheter får fremmet sine saker overfor de norske myndigheter gjennom det tyske rikets befullmektigede.
6. For øvrig skal forholdet mellom Norge og Tyskland være underkastet folkerettens regler.»

Der gikk nå 3 uker før presidentskapet fikk noen forbindelse med de tyske forhandlere.

Den 24. august sendte styrene i Arbeiderpartiet, Bondepartiet, Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre en skrivelse til presidentskapet om at de hadde opprettet et fellesutvalg med det mål å føre Norge frelst gjennom de harde tider, trygge dets fremtid og gjenreise det materielt, åndelig og politisk til en bedre fremtid. Samme dag sendte Arbeidernes faglige landsorganisasjon, Den norske Bankforening, Norges Bondelag, Norges Fiskarlag, Norges Handelsstands Forbund, Norges Håndverkerforbund, Norges Industriforbund, Norges Rederforbund, Norsk Arbeidsgiverforening, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Norges Forsikringsselskapers Forbund en skrivelse til presidentskapet hvori de sluttet seg til de politiske partiers fellesprogram. Tyskerne nektet å godkjenne avtalene og forbød omtale av dem i avisene.

Den 28. august hadde Lykke en samtale med Dellbrügge. Lykke spurte hvorfor man ikke kom videre med forhandlingene om riksrådet. Dellbrügge svarte at situasjonen var blitt en annen. Den 7. september fikk Christensen gjennom direktør Fridtjof Høyerdahl meddelelse om at tyskerne i vesentlige punkter hadde endret

sin holdning. 1. Quisling skulle være i Norge. 2. I riksrådet skulle to nye medlemmer av Nasjonal Samling få plass ved siden av Stang. 3. Reichskommissar skal fortsette i sin stilling, ikke ombyttes med en befullmektiget.

Samme dag hadde de norske forhandlere samt fylkesmann Christensen og direktør Heyerdahl et møte med Dellbrügge og ministerialrat Müller. Dr. Brodersen fungerte også nå som tolk. Dellbrügge opplyste at der Führer hadde endret vilkårene for en ordning i Norge. Det ble nå krevd at både Kongen og regjeringen skulle *avsettes*. Og Administrasjonsrådet kunne ikke fortsette, fordi det representerte regjeringen i London. Tyskerne kunne ikke lenger tåle at en regjering som angav å være Norges lovlige styremakt, forkynte at Norge fortsatte krigen. Hensynet til Russland gjorde det også nødvendig at der ble dannet en ny regjering i Norge. Personlig beklaget Dellbrügge at Quisling hadde fått adgang til å arbeide i Tyskland (det var kjent at han hadde hatt foretrede hos Hitler og vunnet gehør hos ham). — De norske forhandlere erklærte at det ville bli vanskelig for ikke å si umulig å få Stortinget til å avsette Kongen. Man måtte også spørre hva Norge nå ville oppnå etter de endringer som tyskerne hadde gjort i vilkårene for en ordning. De henviste til sin skrivelse av 2den august, og sa at de mange inngrep som fra tysk side var gjort under forhandlingstiden, særlig i økonomiske og rettslige spørsmål, hadde virket avskrekkende. — Etter møtet besluttet presidentskapet likevel å innkalle stortingsgruppene til overlegninger 10. september.

Den 8. september hadde de norske forhandlere nytt møte med Dellbrügge og Müller. Dellbrügge framla da et nytt utkast til stortingsbeslutning. I dette hadde

post 3 om kongehuset følgende form: «Da Kongen ikke mer befinner seg innenfor riket, er han ute av stand til å utøve sine forfatningsrettslige funksjoner. I erkjennelse av denne situasjon og for å verne om Norges frihet og selvstendighet har Stortingets presidentskap anmodet kongen om å gi avkall på sine forfatningsrettslige funksjoner for seg og sitt hus for å bane veien for en nyordning som er betinget av krigen. Da kongen ikke har føyd seg etter Stortingets krav, erklærer Stortinget at kongehuset i Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg har tapt alle forfatningsmessige rettigheter og plikter.»

Dellbrügge og Müller spurte flere ganger om de norske forhandlere hadde tatt standpunkt til det nye tyske forslag. Disse svarte at de intet kunne si herom før de hadde konferert med stortingsgruppene og det skriftlig var angitt hvilke fordeler Norge skulle oppnå. Dellbrügge satte da opp skriftlige bemerkninger om forutsetningene for ordningen.

Den 9. september hadde styrene i stortingsgruppene møte, først hver for seg, deretter i et fellesutvalg.

De norske forhandlere hadde om aftenen den 9de møte med Dellbrügge og Müller. De meddelte nå at de fant å måtte gå med på det tyske forslag i prinsippet.

Den 10. september holdt de norske forhandlere møte sammen med Christensen. De ble enige om å stille følgende 4 spørsmål til stortingsgruppene:

- «1. Kan en gå med på en ordning gjennom avtale med de tyske myndigheter, selv om en må nøye seg med de tilsagn som er gitt av dr. Dellbrügge angående forholdet mellom reichskommissar og riksrådet, og selv om en må stemme for et stortingsvedtak om at kongen og kongehuset trer tilbake?

2. Kan en gå med på en ordning som under 1 nevnt, dersom stortingsvedtaket går ut på at kongen og kongehuset trer tilbake inntil fredsslutningen?
3. Er en villig til å stemme for stortingsvedtak som nevnt under spm. 1, dersom det er alminnelig flertall i stortinget for det?
4. Er en villig til å stemme for stortingsvedtaket som nevnt under spm. 2, dersom det er alminnelig flertall for det i stortinget?»

På spørsmål nr. 1 svarte gruppene nei med 80 mot 50 stemmer. På nr. 2 svarte de ja med 75 mot 55. Etter svaret på nr. 1 ble der ingen votering i nr. 3. I nr. 4 sa 96 ja, 34 nei. Det ble meddelt de tyske forhandlere at der ikke ville bli flertall i Stortinget for en vedtagelse av det tyske krav i kongespørsmålet, men vel for en beslutning om at kongen trer tilbake «inntil fredsslutningen». Dellbrügge erklærte at tyskerne ikke kunne godta en sådan beslutning. Han gav frist til neste dag. De norske fastholdt den angitte begrensning.

I møte 11. september fikk de den uventede meddelelse fra Dellbrügge at tyskerne likevel ville akseptere en beslutning av dette innhold. Der var imidlertid strid om andre spørsmål. Partene var enige om at presidentskapet skulle oppnevne riksrådet. Men tyskerne forlangte at om der ble avgang i rådet, skulle det supplere seg selv, mens de norske forhandlere krevde at også nye riksråder skulle oppnevnes av presidentskapet.

I de senere forhandlinger deltok skipsreder Kaare Schøning som rådgiver og forhandler på norsk side. Den 15. september ble det meddelt at Terboven var kommet tilbake fra Berlin med endelig avgjørelse fra Hitler. Riksrådet skal selv foreta eventuelle nye opp-

nevnelser i samråd med presidentskapet. Og i stortingsbeslutningen skal der settes en tilleggserklæring om post 3; denne bestemmelse skal være således å forstå at kongen og hans hus har tapt retten til kronen. Fortolkningen var jo i åpenbar strid med stortingsgruppenes tilbud. Ved den nevnte endring hadde Hitler brutt den godkjennelse som Dellbrügge hadde gitt i møtet 11. september. I de følgende dager ble der ført nye forhandlinger om kongespørsmålet.⁴⁾ Tyskerne foreslo at stortingsbeslutningen skulle redigeres på tysk etter det tyske forslag, på norsk etter det norske. Stortinget skulle få seg forelagt den norske tekst, og denne skulle offentliggjøres (i Norge). Men presidentskapet skulle i en hemmelig erklæring anerkjenne at det var den tyske tekst som angav meningen. De norske forhandlere avviste selvsagt dette forslag.

Etter 16. september ble forhandlingene på tysk side ført av ministerialrat Müller. Der ble til slutt enighet mellom partene om innholdet i det forslag som presidentskapet skulle forelegge Stortinget. Den omstridte post 3 om kongehuset skulle lyde således: «Da Kongen er utenfor landets grenser, er han ute av stand til å utøve sine forfatningsrettslige funksjoner. I erkjennelse av denne situasjon og med hjemmel i den konstitusjonelle nødrett beslutter stortinget: «Kong Håkon VII trer for seg og sitt hus tilbake som Norges konge, inntil kongehusets stilling er endelig avgjort ved fredsslutningen. Kongehusets forfatningsrettslige rettigheter og plikter settes ut av kraft.» Og i bestemmelsen om

⁴⁾ Det er opplyst at justitiarius Berg innfant seg i et fellesmøte mellom presidentskapet og grupprepresentantene 16. september, og at han uttalte seg om forholdet mellom den norske og den tyske tekst i forslaget om kongehuset.

utnevning av nye riksråder skulle det stå: «Når et medlem av riksrådet ønsker å bli løst fra sitt verv, eller når riksrådet tar sikte på endringer i sin sammensetning, foretas disse av riksrådet i samråd med presidentskapet.»

De garantier som de norske forhandlere hadde krevd og tyskerne lovt, ble angitt i utkast til et brev som Müller skulle sende fylkesmann Christensen:

«I henhold til de siste konferanser med regjeringspresident Dellbrügge og undertegnede bekrefter jeg overfor Dem på grunnlag av fornyet konferanse med reichskommissar og etter fullmakt fra ham følgende:

Som allerede meddelt Dem, blir reichskommissar inntil videre i sitt embete i Norge for fortsatt å utøve sine funksjoner i samsvar med førerforordningen av 24de april 1940. Under forutsetning av at det tyske rikets vitale interesser ikke skades, er jeg i stand til å avgi følgende erklæringer:

1. Det fremtidige riksråds stilling blir vesentlig friere og fullstendigere enn det hittilværende administrasjonsråds.
2. Riksrådet skal styre landet etter norsk rett.
3. Umiddelbare inngrep fra reichskommissars side i den sivile forvaltning kommer når riksrådet funksjonerer, ikke til å finne sted.
4. Reichskommissar kommer til å la enhver mulig inngripen fra den tyske ordensmakts side i sivile saker gjennomføres av riksrådet.
5. En sensur av presse, film, teater osv. kommer likeledes, om det viser seg nødvendig, bare til å gripe inn middelbart gjennom riksrådet.

I denne forbindelse tillater jeg meg dog å bemerke, at en pressesensur hittil kun er blitt gjennomført leilighetsvis som straffeforanstaltning i enkelte tilfelle.

Pressekonferanser kommer i fremtiden til å gjennomføres av vedkommende avdeling under reichskommissar og det vordende opplysningsdepartement i fellesskap.

6. Tyskland vil på enhver måte støtte riksrådet i dets arbeid for å hindre inflasjon i Norge og opprettholde landets økonomi.
7. Partienes fremtidige stilling i Norge ligger i riksrådets hender, i samsvar med stortingets vedtak om at riksrådet utøver kongens, regjeringens og stortingets myndighet.
8. I anerkjennelse av den prinsipielle betydning som den av stortinget vedtatte nyordning har, vil føreren, etterat han allerede ved frigivelsen av krigsfangene har utstedt en egen nådeforordning for Norge, nå gjennom en forordning om straffefrihet gi uttrykk for at det er ham om å gjøre snarest å fjerne følgene av krigen på norsk grunn og skape forutsetninger for godt og fruktbringende samarbeid.»

Det som førte til brudd, var uenighet om riksrådets sammensetning. Det var hele tiden uomtvistet at fylkesmann Christensen skulle være riksrådets formann. Til øvrige medlemmer hadde de norske forhandlere først oppstilt: fylkesmann Nordanger (kirke- og undervisningsdepartementet), sorenskriver Harbek (justisdepartementet), politiinspektør Meyer (politidepartementet), rådmann Kiær (indrededepartementet), forretningsfører Jon Aas i Trondheim (sosialdepartementet), handelsråd Sigurd Johannessen (handels- og sjøfartsdepartementet),

professor Bache-Wiig (industri-, håndverks- og forsyningsdepartementet), direktør Overaae i Tromsø (fiskeridepartementet), dosent R. Mork (landbruksdepartementet), godseier E. G. Borch (arbeidsdepartementet), direktør Jahn (finansdepartementet), advokat J. B. Hjort (gjenoppbygningsdepartementet), redaktør Thv. Aadahl (opplysningsdepartementet) og rådmann Sverre Iversen (idretts- og arbeidstjenestedepartementet). Direktør Jahn og fylkesmann Nordanger bad senere om å bli fritatt; de norske forhandlere satte da riksmeglingsmann Clausen istedenfor Jahn. Istedenfor Nordanger foreslo tyskerne professor Ernst W. Selmer. Senere gjorde tyskerne etter hvert krav på noen flere endringer. Etter det utkast som de norske forhandlere la fram for Dellbrügge 11. september, skulle riksrådet bestå av: Christensen, formann, Ringnes (utenriksdepartementet), Selmer (kirke- og undervisningsdepartementet), Aadahl (opplysningsdepartementet), Lie (politidepartementet), Harbek (justisdepartementet), Aall (sosialdepartementet), Lunde (handelsdepartementet), Mork (landbruksdepartementet), Borch (arbeidsdepartementet), Schøning (finansdepartementet), Bache-Wiig (økonomidepartementet), Stang (arbeidstjenestedepartementet), Alvestad (fiskeridepartementet). Dellbrügge krevde at Lunde skulle få opplysningsdepartementet (istedenfor handelsdepartementet). Dette ble godtatt av de norske. Den 18. september fikk imidlertid Christensen den meddelelse fra Müller at Harbek skulle ombyttes med statsadvokat Riisnæs eller advokat C. L. Aall. Christensen svarte at Dellbrügge uttrykkelig hadde underrettet ham om at listen var godkjent av der Führer, og at Dellbrügge personlig hadde lovt ham at Harbek skulle bli stående. Christensen motsatte seg bestemt forandringen. Og heri fikk han medhold både av de

norske forhandlere og av stortingsgruppene. Müller fikk meddelelse herom samme dags ettermiddag. Den 23de gav presidentskapet stortingsmennene beskjed om at de kunne reise hjem. Den 25de fikk presidenten gjennom Ringnes den underretning fra Müller at han var villig til å godta dr. Herman Harris Aall istedenfor Riisnæs eller advokat Aall. Presidentene svarte at de nå ikke hadde anledning til å innhente stortingsgruppens uttalelse om det nye forslag, og de tilføyde at etter deres mening ville ombygningen ikke endre gruppenes stilling.

I en radiotale om aftenen den 25de meddelte så Terboven at administrasjonsrådet var avsatt, at de gamle politiske partier var oppløst og forbudt, at der var oppnevnt en ny regjering av kommissariske statsråder, og at Nasjonal Samlings retningslinjer var grunnlaget for den nye ordning. Og han gav en helt forvrengt fremstilling av forhandlingene, åpenbart i den hensikt å vanære de norske forhandlere og stortingsmenn. Den ble noe senere delvis beriktiget av professor Worm Müller i radiotale fra London. Men han hadde vel ikke det nødvendige materiale til en fullstendig fremstilling av forhandlingene.

IV. Administrasjonsrådet hadde gjort landet store tjenester innenfor sitt område (det hadde som nevnt ingen utenrikspolitisk kompetanse, heller ikke til handelsavtaler). Det holdt god orden. Og det hindret eller søkte å hindre overgrep fra tyskere og Nasjonal Samling. Det fikk gjennomført den ordning at Quisling under sin avvæpningsoppgave skulle stå under rådets myndighet, og at hans menn ikke fikk lov til å bære uniform. — Det avslo en oppfordring fra tyskerne om å sende ut en kunngjøring om at fortsatt motstand (på ennå ikke okkuperte område) ville vanskeliggjøre landets forsyning

med næringsmidler (det begrunnet, som riktig var, avslaget med at en sådan kunngjøring ville bli oppfattet politisk). — Rådet erklærte at norske myndigheter ikke kunne ha noen befatning med militære verksteder og fabrikker, at disse ikke kunne drives for den norske stats regning, og at tyskerne i tilfelle fikk overta både ledelse og avlønning. Rådet fant ikke å kunne si noe om hva arbeiderne burde gjøre dersom tyskerne krevde at de skulle fortsette arbeidet; men det henstilte til de tyske myndigheter å overveie det folkerettslige spørsmål om adgangen hertil, før et krav ble fremsatt. Tilstedeværende representanter for Arbeidernes faglige landsorganisasjon hadde fremholdt at tyskerne hadde makten, og at der neppe var annet å gjøre enn å bøye seg for deres krav. — I et møte som rådets formann, Christensen, den 30. april hadde med den nettopp tiltrådte reichskommissar Terboven, gjorde formannen oppmerksom på at tyske funksjonærer i stor utstrekning hadde henvendt seg til underordnede norske instanser istedenfor til rådet. Det ble avtalt at dette skulle opphøre, at rådet ikke skulle motta henvendelser fra andre enn reichskommissar, og at de tyske myndigheter ikke skulle gripe inn i rådets virkefelt. Rådet sendte 4. juni en forestilling til reichskommissar om den særstilling som Nasjonal Samling hadde i adgangen til å holde politiske møter. Men den 10. juni avviste reichskommissar i meget skarpe ordelag rådets skrivelse. — Tyskerne hadde forlangt at norske myndigheter skulle innrette bordeller. Dette krav avviste rådet 11. juni.

Rådets stilling ble imidlertid svekket på flere måter. Her var i Oslo enkelte virkelystne nordmenn som underhånden tok ordet for en omordning. Justitiarius Bergs foran siterte uttalelse (i forhandlingsmøtet 15. juni) at

rådet heller ikke fra norsk synspunkt lenger var tilfredsstillende, var antagelig en gjenklang av denne reformiver. Og den omstendighet at kongen etter ankomsten til London gav rådet anerkjennelse, gjorde det naturligvis suspekt i tyskernes øyne.

Radiotaler fra London vanskeliggjorde også forhandlingene om et riksråd. Det ble triumferende sagt at tyskerne ikke fikk gjennomført sitt krav om kongens avsettelse. Radiotalene herom ble med bitterhet sitert av tyskerne i forhandlingsmøtene. Det ble en prestisjesak for dem å drive kravet igjennom. Hadde Tyskland hatt en realpolitiker som Bismarck til regjeringssjef, var kravet sannsynligvis ikke blitt fremsatt. For en abnorm og forfengelig oppkomling som Hitler ble nær sagt alt prestisjespørsmål. Det var noe som alle måtte vite etter de opplysninger man allerede før krigen hadde fått om denne mann. Og det var noe man måtte ta hensyn til, om man i det hele ville oppnå en ordening som kunne mildne vårt folks vilkår i den skjebne som ble følgen av forsvarsnedbrytningen. Kravet på avsettelse begrunnet tyskerne, som vi har sett, dermed at kongen og regjeringen før avreisen fra Norge hadde forkynt at krigen skulle fortsettes. Den 16. juni, altså under forhandlingene, holdt kongen en radiotale, hvori han gjentok erklæringen om fortsatt krig med Tyskland. Dette økte naturligvis tyskernes harme ytterligere.

V. De nøytralitetskrenkelser mot vårt land som England foretok ved angrepet på det tyske skip Altmark i Jøssingfjorden 16. februar 1940 og ved mineutlegning på norsk sjøterritorium 7.—8. april, ble av tyskerne angitt som grunn til invasjon. De fremstilte det jo så at de hadde vært nødt til å foreta invasjonen for å hindre at deres fiender fikk sette seg fast her; de sa at de kom

for å redde oss mot England, og de forsikret at okkupasjonen bare var midlertidig; Norge skulle atter bli fritt når krigen var over. Om de i *alle* tilfelle ville ha søkt å sette seg i besittelse av vårt land, om de engelske nøytralitetskrenkelses m. a. o. bare var et kjærkomment påskudd, er vel ennå ikke tilstrekkelig opplyst. Det var iallfall ikke klart våren og sommeren 1940. Englands handlinger hadde derfor vakt harme i det norske folk. Og det var nok et uttrykk for en alminnelig oppfatning her i landet det statsminister Nygaardsvold sa i stortingsmøtet på Hamar om ettermiddagen den 9. april: «Man skulle ha ventet at de som satte i gang minesperringen og som dagen etter stolt skrev at England handler, det taler ikke, skulle ha vært såpass forutseende at de iallfall hadde forsøkt å bevare Narvik, som var den største anstøtssten i Englands politikk. Jeg kan ikke si at jeg er imponert over Englands hjelp eller over de løfter som vi får.» Imponert ble man heller ikke over den hjelp som senere på våren ble sendt oss. Tross den gamle vennskapsfølelse her i landet overfor englendere, særlig etter den første verdenskrig, var her våren og sommeren 1940 ikke liten bitterhet overfor England.

Selvsagt var her ikke mindre bitterhet mot tyskerne; på grunn av overfallet i det hele, den ødeleggelse av eiendom som de foretok også uten noen krigsnødvendighet, og først og fremst på grunn av deres brutale forsøk på å fange eller drepe storting, konge og regjering.

Etterat Nederland og Belgia var erobret og Frankrike hadde kapitulert (17. juni), var det imidlertid en utbredt oppfatning hos presumtivt sakkyndige at den tyske krigsmaskin snart ville knuse også Englands makt. Amerikas Forente Stater var jo på denne tid ennå ikke kommet med i krigen, mens Mussolini hadde sluttet seg

til Hitler. Og Mussolini hadde ikke bare en stor hær, han hadde en stor og moderne krigsmarine og en meget stor luftflåte. Særlig marinen og luftvåpenet kunne, etter sakkyndiges mening, bli et farlig tillegg i Tysklands angrepsmidler mot England. Når vi unntar våre få landsforrædere, var det likevel hele det norske folks inderlige håp at England tross alt ville seire også i denne kamp. Vi *trodde* at England ville slå det tyske angrep tilbake. Men det var nok med mange som med meg: Det var en tro av nødvendighet; vi trodde, fordi vi ikke orket å tenke på følgene av en tysk seier. Og vi hadde ikke bare et håp eller en tro. Nå da England selv var kommet i overhengende fare, var all bitterhet fra våren 1940 glemt. Der var i stedet kommet en inderlig sympati med det engelske folk. Senere ble sympatien forent med beundring over Englands motstandsevne.

Men at utsiktene var mørke for England, og dermed for oss og alle andre små stater, var åpenbart. Der var, som vi har sett, kommet sterke oppfordringer fra næringsorganisasjoner om at Norge skulle slutte fredsavtale med Tyskland. Og da tyskerne 13. juni forlangte en forandring i den ordning som var etablert ved oppnevnelsen av administrasjonsrådet, ble det nok et utbredt ønske her i landet at man kunne finne en sådan løsning at krigstiden ikke ble verre enn nødvendig for oss. Vi var jo faktisk vergeløse som barnet i vuggen.

Den tyske krigsmakt ville nok utnytte våre økonomiske midler, deriblant den norske arbeidskraft til krigsproduksjon. Men den hadde ingen interesse i å gjøre inngrep i vår sivile administrasjon eller vår rettsordning. En nazifisering med alle derav følgende inngrep og overgrep var ikke til noen nytte for krigsmakten. Tvert imot. Dersom her var blitt opprettet et riksråd

under Christensens kloke og sterke ledelse og med dyktige og gode nordmenn som medarbeidere, var der all grunn til å tro at Falkenhorst ville ha støttet riksrådet, og der var iallfall grunn til et håp om at vi hadde fått så vidt tålelige vilkår som en tysk okkupasjon kunne gi plass for. Særlig ville det ha vært av betydning at det tyske politi var blitt holdt innenfor snevre grenser.

Alt dette forstod Christensen, presidentene og de andre norske forhandlere. Men hos emigrantene synes der ikke å være noen riktig forståelse av vår stilling. At de gjennom radiotaler oppfordret våpenføre til utvandring og kamp på de alliertes side, var noe som alle forstod og billiget; oppfordringen ble fulgt så vidt der var en mulighet for det. Der ble imidlertid også egget til handlinger som ikke kunne ha noen betydning for krigen. Det ble gjentatte ganger utspredd rykter om at man kunne vente engelsk invasjon, og det ble oppfordret til forberedelse av samarbeid med engelskmennene. Det viste seg at det var bare snakk. Men snakket har ført ulykker over mange hjem. Der kan nevnes tallrike eksempler på taler og aksjoner som var nytteløse for krigen, men som økte vår ulykke. Som eksempel på aksjoner av denne art skal jeg nevne bombingene mot Victoria Terrasse i september 1942. Så vidt jeg vet, ble ikke én tysker drept eller såret. Men bombingene vakte en voldsom forbitrelse i det tyske politi og økte dets terror. Om den hadde nådd sitt mål, de tyske politimenn på Terrassen, ville den ikke hatt noen betydning for krigen.

De norske emigranter satt relativt trygt i England, Amerika eller Sverige. Og de led ingen nød. For dem som under revolusjon eller krig søker redning utenlands, er det som bekjent alltid vanskelig å forstå hjemme-

folkets syn og skjebne. De norske emigranter har vært særlig uheldig stilt i denne henseende — derved at de fra en liten, men kapitalsterk pågående klikk av «dedende menn» her hjemme har fått ensidige fremstillinger om det norske folks oppfatning, særlig i et viktig spørsmål, nemlig om Stortinget. Det var disse menns sikre tro at det skulle lykkes dem å holde Stortinget utenfor når krigen engang ble slutt. Et av midlene i denne kup-plan var en systematisk nedrakning av stortingsmennene, og særlig presidentene, for deres forsøk på å komme til en ordening med tyskerne i 1940. Det ble utbasunert at Stortinget hadde kompromittert seg, og derfor ikke måtte komme sammen.

I den lille utredning om Stortinget som jeg skrev i september 1943, og som jeg nylig har utgitt, har jeg nevnt at jeg to ganger under forhandlingene frarådet vedtak som der var spørsmål om. Etter den gransking av forhandlingene og den fornyede overveielse som jeg nå har gjort, vil jeg si at jeg er kommet i tvil om disse råd var heldige. Men etter de gjentatte endringer i rådets sammensetning som tyskerne krevde, måtte presidentene til slutt tvile på om avtalen ville bli holdt fra tysk side, m. a. o. om vi hadde oppnådd det som var målet med forhandlingene: en relativt uavhengig norsk siviladministrasjon. Så lenge våre forhandlere ennå hadde grunn til å tro at Norge kunne oppnå den samme ordening som Danmark hadde, var det iallfall forståelig at de ikke ville ta ansvaret for et brudd med okkupasjonsmakten. Det som tyskerne krevde, var jo nemlig i virkeligheten bare en politisk demonstrasjon, som hverken innad eller utad ville ha fått noen skadevirkning for det norske folk.

Her hjemme skjønte nok de fleste at den avsettelse

av kongen og eksilregjeringen som tyskerne krevde, ikke ville få noen som helst betydning for den fremtidige indre ordening. Om landet atter ble fritt, ville det vel ikke engang falt statsrettsteoretikere inn at en avsetningsbeslutning som Stortinget hadde truffet, og det under okkupasjonsmaktens press, hadde noen rettsvirkning. Og om kongen skulle ha ønsket en folkeavstemning, ville han sikkert ha fått en majoritet som var mye større enn den som kongedømmet fikk i 1905. Dersom Tyskland hadde vunnet i verdenskrigen, var nok også vårt land blitt innlemmet i det Stortyske Rike. Og om et nominelt monarki var blitt opprettholdt i Norge, ville det nåværende kongehus ikke ha fått lov til å vende tilbake, og det aller minst dersom Stortinget hadde motsatt seg Hitlers vilje. Det norske folk ville under denne forutsetning sikkert heller ikke ha fått gunstigere økonomiske vilkår.

I det tilfelle at England og dets nye allierte vant krigen, kunne det vel tenkes at der var reist spørsmål om de norske rederes rett til å beholde sin flåte, dersom Stortinget hadde bøyd seg for tyskernes trusler under okkupasjonen. Men jeg kan ikke tro at de engelske statsmakter ville ha søkt å røve flåten fra et folk som dog hadde kjempet på deres side så lenge det var mulig, og det også etterat både England og Frankrike hadde slått hånden av oss. Vi har nå sett at Danmark er innbudt til San Francisco-konferansen. Og der har, så vidt jeg vet, i det hele ikke vært tale om at England, eller de allierte i fellesskap, vil beslaglegge den danske flåte eller kreve krigsskadeerstatning i annen form av Danmark, fordi landet ikke gjorde noen innsats mot tyskerne, eller fordi den danske konge ikke søkte å unndra seg deres makt ved å reise fra landet. Og om noen ville supponere det

urimelige at England likevel ville ha søkt å stille oss i en ugunstigere stilling fordi Stortinget ved en tom politisk proklamasjon hadde søkt å mildne våre vilkår under fremmedveldet, kunne man svare ham at der er to andre stormakter med i krigsoppgjøret, og at begge disse har lagt for dagen at de vil øve rettferdighet mot små nasjoner som har vært under den tyske jernhæl.

For administrasjonen av vår handelsflåte var det ikke nødvendig at vi hadde en (ikke avsatt) regjering i London. Det er Nortraship (som var organisert før regjeringen kom til London) som har besørget denne administrasjon. — Det er opplyst at regjeringen har gjort varekjøp, og det er meget bra. Men kjøpene ville neppe ha voldt noen vanskelighet om vi ikke hadde hatt en regjering i utlandet. Det er betalingsmidlene (den fremmede valuta) som der spørres om. Og mengden av den er neppe økt ved den norske regjeringens virksomhet i London. — Der er en oppgave som var nærliggende for en norsk regjering i London og dens diplomatiske representanter i andre land: å sikre gjenreisningen av vår handelsflåte så snart som mulig. Det skulle synes rimelig at Norge som i forhold til folketall og økonomiske ressurser har gjort en større innsats enn noen annen stat i de alliertes fraktbehov, fikk garanti for adgang til en flåtegjenreisning som iallfall står på like linje med gjenreisningen i de andre land, og vel å merke: på sådanne økonomiske vilkår at vi kan gjøre bruk av adgangen (vår egen skipsbyggingsindustri var som bekjent blitt hemmet i sin utvikling lenge før krigen). Dersom regjeringen ikke har fått en sådan garanti, frykter jeg stillingen kan bli den at rederne i England og de andre land hvor der er skipsbyggingsverksteder, vil få første retten både til byggingen av nye båter og til reparasjoner

av den utslitte tonnasje. De får dekket sitt behov mens der ennå er gode frakter; våre redere må derimot i stor utstrekning vente til skipsfarten atter kommer ned i en bølgedal. Jeg vet ikke om den norske regjering har gjort noe forsøk på å oppnå en sådan garanti.

VI. Alle måtte skjønne at en abdikasjon eller avsettelse bare var en frase, uten noen reell betydning. Derfor hadde ingen av emigrantene noen grunn til å føle seg krenket over presidentskapets forsøk på å mildne det norske folks lidelser under fremmedveldet. Derimot hadde de nok grunn til å tenke på årsakene til ulykken. Det har også flere i den politiske «hjemmefront» som har reist aksjonen mot stortinget. Dens leder, Paal Berg, var medlem av den regjering som i 1920 oppnevnte en sivil «forsvarskommisjon» bl. a. med det mandat å drøfte spørsmålet om *avrustning*. Han var også medlem av den Mowinckel-regjering som i 1926 foreslo en voldsom reduksjon av hæren, i strid med råd som flertallet i den oppnevnte kommisjon hadde gitt. Fylkesmann Christensen fikk som forsvarsminister i Lykkes regjering (1926—1927) avverget noe av Mowinckel-regjeringens første angrep på forsvaret. Men Mowinckel gav ikke opp. Tross de skarpeste advarsler fra kommanderende general Holtfodt og hans etterfølger Bauck drev han igjennom en videre reduksjon (hærordningen av 1933). Laake, Baucks etterfølger som kommanderende general, forsvarte reduksjonen under forutsetning av (og man kan vel si: i forventning om) at vi hadde en «forutseende utenriksledelse» som varslet forverrelse i den krigspolitiske situasjon i Europa så betimelig at statsmaktene kunne gjøre den nødvendige gjenoppbygging etter nedbrytningen. Ledelsens forutseenhet fikk som bekjent sin avsluttende illustrasjon i april 1940. Tross ille-

varslende beretning fra vår legasjon i Berlin 5. april blev der ikke engang på dette sene tidspunkt mobilisert. I utenriks- og hærledelse var fredsidyllen så fullstendig at de høyeste militære sjefer om kvelden den 8de satt i militære samfunn og påhørte et foredrag (av advokat Brøgger) om «bordets gleder i verdenshistoriens lys».

Når hjemmefrontens leder, høyesterettsjustitiarius Berg, nå har satt seg på det *politiske* dommersete, har han grunn til å minnes også sine egne og den kirkelige meddommer Berggravs foran omtalte handlinger i 1940: advarslene til ikke-uniformerte landsforsvarere, formaningene mot sabotasje (på en tid da den kunne ha hjulpet forsvaret) og forsøkene på fredsslutning med Tyskland. Dersom en fredsavtale var kommet i stand, ville tyskerne etter all sannsynlighet senere ha søkt å utvide den til en allianse-pakt. Så lenge stillingen derimot var den som forhandlingene om et riksråd bygde på: at Norge var et okkupert fiendeland, ville en tvangsutskrivning til kamp på Tysklands side ha vært et så åpenbart folkerettsbrudd at endog tyskerne ville ha avholdt seg fra den. De har, så vidt jeg vet, ikke gjort noe forsøk på direkte å tvinge nordmenn til tysk militærtjeneste.

Sammen med Lykke og andre hjemneværende stortingsmenn søkte den gamle forsvarsvenn Christensen sommeren og høsten 1940 å skape en selvstendig norsk siviladministrasjon overensstemmende med folkerettens prinsipper om herredømmet på et okkupert område. Det er for dette utakknemlige forsøk den politiske hjemmefronts ledelse har søkt å gjøre dem æreløse.

VII. Jeg har følt det som en plikt å søke å skrive en fremstilling som gir grunnlag for en rettfærdig be-

dømmelse av stortingsmennes holdning sommeren og høsten 1940. Men jeg har dessverre hatt meget kort tid til dette nye lille skrift, bare ca. 2 uker. Jeg har ofte vært opptatt med andre gjøremål. Og den gamle manns arbeidskraft er ytterligere svekket ved sorg og søvnløshet. Jeg må derfor be leserne unnskyldte at skriftet ikke er blitt bedre.

Jon Skeie.

Asker 12. juni 1945.

Etterskrift.

Advokat C. L. Aall har opplyst at det må skyldes en personforveksling at han i stortingsdok. nr. 1 er nevnt som tyskernes kandidat til en riksråds-stilling. — Biskop Berggrav har gjort gjeldende at den fremstilling som dokument nr. 1 har gitt av hans deltagelse i forhandlingene 17. juni, er misvisende. Jeg har ikke materiale til å bedømme dissensen. Min fremstilling er bygd også på en annen kilde en stortingsdokumentet; og den avviker noe fra dette.